

RAT ZA PETROLEJ, STANICA KIRKUK

Alberto NEGRI

Priča o Kirkuku je priča o arapskoj nafti, nastanku Iraka, dubokim korenima rata i borbama koje već čitav vek razaraju srce Bliskog istoka. Savremeni Irak je zbog nafte bio meta evropskog kolonijalizma. I pored toga što je energetska gigant i regionalna velesila koja teži za atomskim oružjem, Iran nije jak: proizvodi mnogo manje nafte u odnosu na šest miliona barela dnevno, kako je bilo u doba šaha Reze Pahlavija. Da bi se kupio socijalni mir, troši se četvrtina bruto nacionalnog dohotka, što iznosi 200 milijardi dolara godišnje za pokrivanje troškova benzina, nafte i gasa, uz uvoz oko 40 odsto goriva.

Ključne reči: Arapska nafta, konflikti, Bliski istok, Irak, Iran, socijalni mir

1. *NA* BRDU SA KOJEG SE IZDIŽE ZAMAK KO-
račamo po ostacima civilizacije duge sedam hiljada godina koja je započela sa Sumerima i trajala do Otomanskog carstva. Sa groba proroka Danila prelazimo na hrišćanske građevine iz VI veka. Od stubova bazilike stiže se do zelenih kupola četiri džamije, od harema bogatog trgovca do mauzoleja posvećenog ćerki šeika koja je umrla kao svetica. U ravnici ispod brda leži obilje nafte.

To je Kirkuk, „*madinat al-dahab al-aswad*” – grad crnog zlata sa 800.000 stanovnika i proizvodnjom od 800.000 barela sirove nafte dnevno u periodu pre pada Sadamovog režima, koja je potom pala na 300.000 barela. Nafta se isporučuje u Sejhan, na granicu sa Turskom. Kurdi ovaj grad nazivaju svojim Jerusalimom i žele da ga proglase za svoju prestonicu. Za Turkmene koji su kulturno i politički povezani sa turskom Anadolijom, ovaj grad predstavlja simbol nasleđa Otomanske imperije. Za batistički režim i one koji su mu prethodili u poslednjih 50 godina, grad je bio predmet bespoštedne arabizacije.

Plamen koji se izdiže iznad naftnih izvora, na desetak kilometara od centra grada, predstavlja veličanstven prizor, nalik na 4.000 godina staro predanje o vavilonskoj večitoj vatri koja je gorela u pećinama Nabukodonosora. Vatre bukte kao što od 2003. bukti Irak zapaljen američkom okupacijom, uzavreo od etničkih i plemenskih sukoba i terorizma. Skoro je neverovatno da je Irak, posle Saudijske Arabije i Irana zemlja sa najvećim naftnim nalazi-

šitima na svetu. Utvrđene rezerve iznose 115 milijardi barela, a prema procenama eksperata kompanije Big Oil, taj broj iznosi preko 210 milijardi. Proizvodna cena jednog barela nafte se kreće od jednog do dva dolara, što je niže od cene u Saudijskoj Arabiji. Međutim u Iraku, posle Sadamovog pada tek od 2008. postoji zakon o naftnoj industriji, pa samim tim multinacionalne kompanije beže od riskantnih i investicija.

Kirkuk je predstavljao najveću „benzinsku pumpu” Bliskog istoka. Nastanak iračke naftne industrije vezan je za 15. oktobar 1927. kada se pustinjom prolomio prasak. U tri ujutru su iz bušotine Baba Gurgur počeli da izbijaju naftni stubovi visoki 50 metara. Danima se na hiljade ljudi borilo da zaustavi naftnu stihiju koja je čak pretela da ugrozi stari grad.

2. Priča o Kirkuku je priča o arapskoj nafti, nastanku Iraka, dubokim korenima rata i borbama koje već čitav vek razaraju srce Bliskog istoka.

Posle I svetskog rata, poraza Nemačke i Sporazuma iz Sanrema, koji je potpisan 1920. kao nastavak Versajskog mira, Englezi, koji su još 1917. okupirali Bagdad, sada su zaposeli i preostale centre Otomanske imperije – Mosul i Basru. Ugušili su ustanak šiita i po nalogu Društva naroda stvorili iračku monarhiju krunišući Fejsala iz dinastije Hašemita. Francuzima su pripali Liban, Sirija i 25 odsto Turske naftne kompanije (TPC – Turkish Petroleum Company), koliko je iznosio ulog Dojče banke oduzet od Nemačke na ime plaćanja ratne odštete.

Savremeni Irak je zbog nafte bio meta evropskog kolonijalizma: TPC je osnovana pre nastanka države, na inicijativu Jermena Kalusta Gulbenkiana, čoveka koji je još krajem XIX veka naslutio energetski potencijal Mesopotamije i otkrio Kirkuk. „Gospodin pet odsto”, koliko je iznosio njegov udeo u TPC-u, bio je osnivač naftne industrije u Iraku, ali i posrednik između glavnih akcionara ove i kompanije Anglo-Persian, iz koje su nastale kompanije BP, Šel, CFP, francuski Total i američki Standard Oil. „Gospodin pet odsto” je lično napravio sporazum o povlačenju crvene granične linije na geografskoj karti prema kojem je TPC bila prekrštena u Iračku naftnu kompaniju, a njeni osnivači su prestali da kupuju koncesije na Bliskom istoku bez prethodnog dogovora sa ostalim akcionarima.

Klauzula o iscertavanju granice bila je sačinjena nepunih godinu dana posle poplave nafte u Baba Gurguru. Da bi se danas stiglo tamo treba preći kurdsku kontrolnu stanicu i izbeći mine. Na teritoriji koja razdvaja Arbil od Kirkuka (80 km) aktivirano je više od 650 eksplozivnih naprava. Tu nas je zaustavio šef službe za odnose sa javnošću jednog od ogranaka državne naftne kompanije sa rečima: „Iz bezbednosnih razloga ne mogu da vas pustim ni da vam kažem kako se zovem.” Svoj stav opravdava činjenicom da je u političkim i terorističkim atentatima stradalo već mnogo lica zaposlenih u kompaniji. Pogledali smo oko sebe. „Ovde rade samo Iračani”, reče ponosno čovek zadužen za odnose sa javnošću. Pre rata su u Baba Gurguru radili tehničari iz ruskih kompanija. Sada umesto njih verovatno rade Amerikanci, a pristigli su i stručnjaci iz Šela da prouče mogućnosti za što bolju eksploataciju izvora u kojima se prema procenama nalazi oko devet do 10 milijardi barela nafte.

Nafta iz Kirkuka, zajedno sa onom koja se proizvodi u Basri i transportuje do Šat el Araba i pripada šiitima na jugu zemlje, od gorućeg su značaja za Irak. Većina šiita, i po-
84 red međusobnih podela, teži da uspostavi kontrolu nad dve trećine ukupnih naftnih rezervi

na delu koji se graniči sa Iranom. Kurdi žele da ostvare ekonomsku i političku nezavisnost. Suniti, podstaknuti vestima o nalazištima nafte na njihovoj teritoriji, premda za sada ne raspolažu ničim izvesnim, ipak ne prihvataju činjenicu da predstavljaju manjinu, pogotovo u ekonomskom smislu.

Kirkuk je nazvan „gradom nacionalizacije” (*madinat altaamini*) kada je 1972. batištički režim nacionalizovao crno iračko zlato i oduzeo koncesije stranim kompanijama. Pokrajinska vlada u Arbilu predvođena Sajvanom, nećakom Masuda Barzanija, uz veliku je pompu sa norveškom kompanijom DNO potpisala ugovor o istraživanju naftnih rezervi. Na taj način želela je da izvrši pritisak na Bagdad. Iako je iračka vlada iz prihoda od nafte izdvojila pola milijarde dolara da bi smirila Kurde, oni ipak ne žele da se odreknu Kirkuka.

Oko grada se sukobljavaju Ankara, Kurdska radnička partija i Kurdistan, vršeći stalne gerilske upade. Ima i paradoksalnih pojava. Na putu između Diarbakira i Silopija nalazi se 50 hiljada cisterni sa duplim dnom koje svedoče o decenijama šverca nafte i benzina. Više od deset godina su te cisterne punile kase partije Masuda Barzanija i omogućile bogaćenje koje je započelo neposredno posle masakra koji je Sadam 1991. izvršio nad kurdskim pobunjenicima, posle čega je međunarodna zajednica celu oblast proglasila „zaštićenom zonom”. Izvan granice, u iračkom delu Kurdistana, prema ugovoru sklopljenom sa Bin Ladenovom otadžbinom, u planu je izgradnja autoputa koji bi omogućio razmenu sa Turkistanom koja je prevedena u cifre, pre sadašnje krize iznosila tri milijarde dolara godišnje. Duž te granice kreću se turske vojne snage, dok pripadnici Kurdske radničke partije vrše stalne upade. Niko ih do sada nije izbacio iz njihovih utvrđenja zato što oni predstavljaju samo instrument jednog mnogo dubljeg i ozbiljnijeg sukoba – onog koji se vodi oko nafte i statusa Iraka i Kirkuka.

Mogućnost da se Kirkuk otcepi i postane kurdska prestonica još od početka rata u Iraku predstavlja noćnu moru za Tursku, ali i za Siriju i Iran. Formiranju nove bliskoistočne države bogate naftnim nalazištima, čiji su stanovnici Kurdi, muslimani drugačiji od Arapa, Turaka i Persijanaca, protiv se sve susedne zemlje u kojima u manjem ili većem broju već živi kurdska manjina.

Stvaranje nezavisnog Kurdistana sa ležištima crnog zlata i zaštitom SAD, označio bi rušenje drugog tabua koji vlada u ovoj regiji. Naime, Kirkuk bi mogao da postane podsticaj za kurdski iredentizam u Turskoj, ali i u Iranu i Siriji. I ne samo to: takva država bi bila zapadno uporište u naftnoj zoni između Saudijske Arabije, Emirata i Irana, nova granica koju treba nacrtati na karti, čak i u slučaju da crno zlato iračkih šiita izmakne kontroli Bagdada i Vašingtona. Kada se govorilo da će rat u Iraku dovesti do iscrtanja novih granica na karti Bliskog istoka, svakako se i o ovome vodilo računa.

Nije nikakva slučajnost što je svojevremeno predsednik Sirije, Bašar el Asad, prilikom svoje posete Turskoj izjavio da bi Ankara imala puno pravo da reaguje ukoliko bi gerilske snage Kurdske radničke partije izvršile napade. To je totalni zaokret u odnosu na Siriju koja je 1999. pod vojnim pritiskom Turske, okrenula leđa Abdulahu Okalanu, svom stalnom gostu i koja se danas udružila sa Turskom u borbi protiv autonomije Kurdistana.

Iran nije zauzeo zvanični stav, ali sporazumi sa Turskom koji se odnose na gas, kao i akcije usmerene na zaustavljanje Kurda, predstavljaju jasne pokazatelje namera Teherana. Čak i Izrael, kao istorijski saveznik Ankare, Turskoj ne može da ospori upotrebu vojne sile u odbrani granica od gerilskih upada. Lako je pretpostaviti šta bi iračka vlada mogla da kaže, budući da se sa Kurdima iz Arbila bori oko podele prihoda od nafte, davanja koncesija stranim kompanijama i sudbine Kirkuka. U Bagdadu vlada strah da bi iz Kurdistanu mogao da krene završni udarac postojanju Iraka, državi koja, kako bi Meternih rekao, postoji isključivo kao geografski pojam.

3. Naftno pitanje u Persijskom zalivu, veoma složeno u geopolitičkom smislu, prevedeno u brojeve deluje mnogo jednostavnije. Prema izveštajima Međunarodne agencije za energiju, do 2030. potrošnja energije će se povećati za 60 odsto, a crno zlato i gas će ostati glavni izvori energije (pored uglja). Oko 70 odsto povećane potrošnje biće namireno sa Bliskog istoka, na čijoj teritoriji se nalazi polovina do sada utvrđenih rezervi nafte i gasa. Preostalih 30 odsto pristizaće iz Rusije, Afrike i Latinske Amerike. SAD, koje i pored uspona Kine i Indije, ostaju najveći svetski potrošač, kroz 15 godina će uvoziti 70 odsto ukupne količine potrebnih energenata, u odnosu na sadašnjih 58 odsto ili 33 odsto iz 1973, kada je došlo do prve naftne krize na američkom tržištu.

Obezbeđenje zaliha već više od trideset godina predstavlja noćnu moru za zemlje potrošače, a situacija u Persijskom zalivu, u kojem se proizvodi više od 40 odsto ukupne količine nafte u svetu, izaziva najveću zabrinutost: samo jedan napad na složenu proizvodnu i transportnu mrežu Saudijske Arabije mogao bi da destabilizuje privredu industrijskih zemalja, dok bi blokada Ormuskog moreuza od strane Irana mogla da prouzrokuje gubitak od 18 miliona barela nafte koji se svakodnevno tuda prevezu.

Da bi se makar delimično razumela situacija u Zalivu, treba videti Dubai, grad koji je dva da je postojao pre trideset godina, a danas je prava prestonica čitave regije. U njega pristižu Arapi, Iranci i poslovni ljudi sa Zapada da bi sklapali poslove, ali i mnogobrojni radnici iz Afrike i Azije u potrazi za poslom. Kao glavni grad sedam emirata ujedinjenih 1971. godine, Dubai predstavlja ono što bi Teheran želeo da postane, tj. gravitacioni centar Persijskog zaliva. Između Irana i Dubajja ostvaruje se godišnji promet u vrednosti od četiri milijarde dolara, dok u gradu posluje preko 600 preduzeća čiji su osnivači Iranci. Čak su i čuvari revolucije, tzv. pazdarani, u banke ovog Eldorada položili između 20 i 30 milijardi dolara.

Preko Dubajja se na zaobilazni način stiže do Irana da bi se izbegle finansijske i ekonomske sankcije. Posle američkog trgovinskog embarga, prekida diplomatskih odnosa 1980. i D'Amatovog zakona kojim je stavljena tačka na investicije u Iranu, međunarodne kompanije su se preselile u Dubaji. Otvaranje predstavništva Halibartona u Emiratima, u Teheranu je shvaćeno kao put za izbegavanje sankcija koje se odnose na izvoz nafte i gasa, a koje su zaoštrene posle spora oko nuklearnog oružja između Vašingtona i vlade predsednika Ahmadedžada. Evropske kompanije, preduzeća i banke sa Iranom posluju isključivo putem kreditnih pisama koja idu preko Dubajja. Ovakav vid poslovanja će sve više jačati, budući da je

u Vašingtonu odlučeno da se prošire ekonomske i finansijske sankcije prema Iranu i vodećim iranskim bankama.

Iran od kojeg Amerika strahuje, ta odmetnička država koja se smatra odgovornom za sve procese destabilizacije, uključujući i irački, u suštini se nalazi u nezavidnoj situaciji. Na unutrašnjem planu se sve više produbljuje jaz između radikalno orijentisanih sledbenika Ahmadinedžada i pragmatičnijeg i umerenijeg konzervativnog krila, što je bilo jasno vidljivo i na izborima u martu 2008. godine.

Unutrašnje stanje je alarmantno: ministar Reza Mesri upozoravao je da se još 2006. skoro 7,5 miliona stanovnika Irana nalazilo na ivici siromaštva. Zvanično, inflacija je iznosila oko 15 odsto, dok se u stvarnosti ona kretala od 22–23 odsto. Smanjuju se rezerve crnog zlata koje čine četiri petine ukupnog prihoda zemlje. U izveštaju parlamenta, koji je potpisao profesor Said, navodi se da su za održavanje trenutnog nivoa proizvodnje od oko 3,5 miliona barela dnevno (od kojih su dva predviđena za izvoz) u sledećih 7–8 godina potrebne investicije od 33 milijarde dolara (za renoviranje sadašnjih i izgradnju 6.000 novih bušotina). Drugi izlaz je da se milioni kubnih metara gasa namenjenih za izvoz utroše na održavanje pritiska u postrojenjima za proizvodnju nafte da bi se omogućio njihov efikasan rad.

Zemlja koja se nalazi na četvrtom mestu po proizvodnji nafte u svetu i na drugom po rezervama gasa, od koje zavise prolazak kroz Ormuski moreuz i stabilnost u regionu, mnogo je slabija nego što se čini na prvi pogled. Šezdesetih godina, uz ostvareni godišnji prihod od prodaje nafte u iznosu od milijardu dolara, šah Reza Pahlavi je započeo skupocenu „belu revoluciju”. U sledećoj deceniji je sa ostvarenih 20 milijardi dolara prihoda već mogao da poželi da od Irana napravi „Japan na Bliskom istoku”; sa prihodom od 15 milijardi dolara i islamskom revolucijom odbijen je irački napad i održana je Homeinijeva republika. Ali današnji Iran, i pored porasta cene nafte, ne bi mogao da izdrži rat sa velesilom. Opasnost koja preči iz Persijskog zaliva nije zasnovana na snazi Irana, već na njegovoj slabosti i nameri da se iz nje izvuče korist, sa mnogo većim posledicama od onih koje su već viđene u Iraku.

Iran je svakako preduzeo vojne i ekonomske protivmere. Teži ka poboljšanju odnosa sa Rusijom predvođenom Putinom – o čemu svedoči poseta ruskog lidera Iranu – i razvijanju odnosa sa Kinom, koja je posle Japana najveći kupac iranske nafte i koja sve više učestvuje u projektima vezanim za eksploataciju crnog zlata i gasa.

I pored toga što je energetska giganta i regionalna velesila koja teži za atomskim oružjem, Iran nije jak: proizvodi mnogo manje nafte u odnosu na šest miliona barela dnevno u doba šaha Reze Pahlavija i beleži unutrašnji rast potrošnje na godišnjem nivou od 11 odsto. Takav rast bi čak mogao da dovede do uvoza energije. Da bi se kupio socijalni mir, troši se četvrtina bruto nacionalnog dohotka, što iznosi 200 milijardi dolara godišnje za pokrivanje troškova benzina, nafte i gasa, uz uvoz oko 40 odsto goriva. I pored racionalizacije potrošnje benzina (ograničavanje potrošnje na 100 litara mesečno po automobilu) i povećanja cena goriva na pumpama, u Iranu se pun rezervoar sipa za manje od osam dolara, dok ista količina goriva u Americi košta 40 dolara, u Evropi 70 dolara: gorivo je dvadeset puta skuplje u

Turskoj, deset puta u Pakistanu i Iraku, a sedam puta u Avganistanu. Nije nikakvo čudo što ovakve cene za posledicu imaju šverc goriva u susedne zemlje.

4. Ali vratimo se u prestonicu potencijalne naftne države. Pored grada nafte i grada nacionalizacije, Kirkuk se još naziva i grad bratstva. Time se ukazuje na to da bi u njemu trebalo zajedno da žive Kurdi, Arapi, Turkmeni, šiiti, suniti i hrišćani. Međutim, ograde od bodljikave žice i betona oko arapskih četvrti ukazuju na činjenicu da ovaj grad odavno više nije (ukoliko je to ikada i bio) bratski grad. „Prema informacijama kojima raspolazem, ima oko 250 do 300 hiljada Kurda koji se bore za ostvarenje prava na povratak u Kirkuk i okolna naselja”, navodi kurdski novinar Tarik.

Crno zlato Kirkuka je kroz istoriju budilo i gasilo nadanja svojih stanovnika. U današnje vreme, ono ne omogućava bogat život: „Pogledaj, samo”, kaže Sadi pokazujući ulice bez kanalizacije, zgrade oronulih fasada, naselje sa limenim kućicama. „Siromašni smo kao kamila koja ceo dan nosi zlato na leđima, a uveče je srećna ako dobije i *agul* – zakržljalu pustinjsku travu.”

Iste godine u kojoj je nacrtao granicu oko Kirkuka, Gulbenkian je krstarilo Mediteranom na svojoj jahti u društvu ćerke Rite i uobičajenog jata mladih ljubavnica. Nalazili su su nedaleko od Maroka, kada se Gulbenkian zadivio ugledavši brod neobičnog oblika sa brodskim dimnjakom na krmi. Upitao je šta je to, a Rita mu je odgovorila: „Tanker”. Čovek koji je sklopio jedan od najvećih poslova stoleća i dobio nadimak „naftni Talejrand” nikada nije video tanker sa naftom niti je kročio u Kirkuk.

Abstract: The Petroleum War, Kirkuk Station

The story of Kirkuk is the story of Arab oil, the creation of Iraq and the deep-rooted causes of the wars and conflicts that have been destroying the very essence of the Middle East for an entire century. Oil was the reason why modern Iraq was targeted by European colonialism. Despite the fact that it is an energy giant and a regional superpower that strives to develop and posses nuclear weaponry, Iran is not strong: it produces much less oil compared to the six million barrells that were produced on a daily basis during the reign of Shah Reza Pahlavi. Social peace is maintained by spending a quarter of the Gross National Product (GNP), which amounts to an annual 200 billion dollars, to cover the costs of petrol, oil and natural gas, coupled with the import of about forty percent of fuel.

Keywords: Arab oil, Kirkuk conflicts, Middle East, Iraq. Iran, social peace